**«8D04103 – Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы бойынша философия докторы дәрежесін (PhD) алу үшін Батталов Назым Нұрланұлының диссертациясына**
**АҢДАТПА**

**«Қазақстан Республикасы жергілікті атқарушы органдары қызметінің тиімділігін басқару»**

**Жұмыстың жалпы сипаттамасы.** Диссертациялық зерттеу елдің жергілікті атқарушы органдардағы (бұдан әрі - ЖАО) тиімділікті басқару тәжірибесін, оның ішінде мемлекеттік жоспарлау, мониторинг, тиімділікті бағалау, мемлекеттік қызметшілерді дамыту және ынталандыру процестерін диагностикалау, сондай-ақ осы бағыттарды жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеу үшін жүргізілді.

**Зерттеу тақырыбының өзектілігі.**

Тәуелсіздік жылдары Қазақстан елеулі экономикалық және саяси өзгерістерді басынан өткерді. Бұл ретте нарықтық экономиканы құру аясында мемлекет әлеуметтік-экономикалық бағдарламалардың тұтас кешенін іске асыра отырып, драйверлердің бірі болып қала береді. Осыған байланысты мемлекеттік басқаруға орасан зор жауапкершілік жүктеледі, оның тиімділігі реформалар мен саясаттардың табыстылығына байланысты. Мемлекеттік басқаруды жетілдіру мәселесі Қазақстан-2050 Стратегиясына және Қазақстан Республикасының 2029 жылға дейінгі Ұлттық даму жоспарына сәйкес басым міндеттердің қатарына енуі кездейсоқ емес.

Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік басқаруды дамытудың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасында атап көрсетілгендей, қазіргі кезде «тиімді мемлекеттік басқаруға деген сұраныс орнықты түрде қалыптасуда... сонымен бірге қолданыстағы модель халықтың үмітін толық ақтай алмайды». Шынында да, бүгінгі таңда мемлекеттік аппарат бір жағынан бюджеттік мүмкіндіктер тарылып, екінші жағынан қоғамның үміттері артқан кезде екі жақты сын-қатерге тап болады.

Әкімшілік реформалар пакетінің қабылдануына, мемлекеттік жоспарлаудың жаңа жүйесінің енгізілуіне, мемлекеттік қызмет саласының жетілдірілуіне, мемлекеттік сектордың цифрландыруына және басқа да институционалдық шешімдердің орналуына қарамастан, мемлекеттік басқару сапасының төмендігі сақталуда. Мысалы, тек 2023 жылдың өзінде еліміздің мемлекеттік органдары 1 трлн теңге -ден астамын тиімсіз жұмсады. Көптеген мемлекеттік бағдарламалар мен бастамалар экономиканың факторларына айналмай, сәтсіз деп танылды. Елдегі мемлекеттік мекемелердің созылмалы тиімсіздігінің салдарынан өмір сүру сапасы нашарлайды, мемлекеттік органдардың кәсіби деңгейінің төмендігі өмірлік маңызы бар объектілерді сату мерзімдерінің бұзылуына және аймақтардағы төтенше жағдайлардың туындауына себеп болады. Сондай-ақ елдегі тоқырауға ұшыраған мемлекеттік басқарудың сапасы мен тиімділігінің сипаты туралы Дүниежүзілік банк пен

Bertelsmann Қоры секілді белгілі халықаралық рейтингтерінің деректері дәлелдейді.

Бұл жағдай жүйелі кедергілер мен проблемаларды анықтау мақсатында мемлекеттік органдардағы қолданыстағы басқару тәсілдерін, оның ішінде жоспарлау, мониторинг, бағалау, персоналды басқару процестерін түбегейлі қайта қарауды қажет етеді. Осыған байланысты Мемлекет басшысы бірнеше рет заманауи технологиялар мен басқару жүйелеріне негізделген мемлекеттік басқаруды кешенді реформалауға шақырды. Сонымен, Президент мемлекеттік органдар «жұмысқа деген көзқарасын түбегейлі қайта қарауы керек, бюрократия емес, тиімділік қажет» деп баса айтты.

Осыған байланысты мемлекеттік органдардың тиімділігін басқаруды зерттеу мәселелері бірінші орынға шығады. Бұл термин жоспарлауды, мониторингті, қызметкерлерді ынталандыруды және дамытуды, тиімділікті бағалауды қоса алғанда, ұйымның барлық негізгі аспектілерін синхрондау арқылы стратегиялық мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған тәсілдер жиынтығын білдіреді.

Мемлекеттік басқарудың тиімділігін арттыру мәселелерін талқылау кезінде, әдетте, республикалық деңгейге баса назар аударылады, ал аймақтар әділетсіз түрде көлеңкеде қалып, орталық мемлекеттік органдардың назарында болады. Сонымен қатар, жергілікті атқарушы органдар жергілікті жерлердегі мемлекеттік саясаттың негізгі орындаушылары мен агенттері бола отырып, бірдей маңызды рөл атқарады. ЖАО халықпен тікелей өзара іс-қимыл жасайды, тіршілікті қамтамасыз ету инфрақұрылымын дамыту арқылы өмір сүру деңгейін жақсартуға жауап береді, медицина, білім беру, қауіпсіздік саласындағы әлеуметтік мекемелердің қызметін үйлестіреді, бизнесті мемлекеттік қолдау бағдарламаларының жергілікті операторлары ретінде әрекет етеді.

Бұл факторлар елдің ЖАО деңгейінде тиімділікті басқаруды талдаудың өзектілігі мен маңыздылығын анықтады. Ғылыми әдебиеттерде осы тақырып бойынша жан-жақты және терең еңбектердің жетіспеушілігі айқын байқалады. Диагностика ЖАО-да тиімділікті басқарудың проблемалары мен кедергілерін анықтауға мүмкіндік береді, олардың негізінде олардың қызметін жетілдірудің нақты ұсынымдары мен тетіктері әзірленеді.

**Зерттеу объектісі ретінде** Қазақстан Республикасының жергілікті атқарушы органдары айқындалды.

**Зерттеу пәні ретінде** Қазақстан Республикасының жергілікті атқарушы органдары қызметінің тиімділігін басқаруға бағытталған тәсілдер, шаралар, тәжірибелер, құралдар мен әдістердің жиынтығы болып табылады.

**Зерттеудің мақсаты** ЖАО қызметінің тиімділігін басқару практикасының кешенді диагностика жасау және оны жетілдіру шараларын әзірлеу.

Бұл мақсатты орындау үшін **келесі міндеттер белгіленді:**

- тиімділікті басқарудың тұжырымдамалық және теориялық аспектілерін зерделеу;

- Қазақстан Республикасының жергілікті атқарушы органдары жұмысының тиімділігін басқару тәжірибесін, оның ішінде жоспарлау, мониторинг және қызметтің тиімділігін бағалау жүйесін талдау;

- Алматы қаласының жергілікті атқарушы органдарында жобалық басқаруды енгізу реформасын бағалау;

- Анықталған проблемалар негізінде және менеджменттің заманауи тәсілдерін ескере отырып, жергілікті атқарушы органдардың тиімділігін басқаруды жетілдіру бойынша жүйелік ұсыныстар әзірлеу.

**Теориялық және әдіснамалық база** мемлекеттік органдарда жобалық басқаруды дамыту, тиімділікті жоспарлау және бағалау, тиімділікті басқару саласындағы шетелдік және қазақстандық зерттеушілердің ғылыми еңбектеріне негізделген. Зерттеудің әдіснамалық негізін ұйымдардағы тиімділікті басқаруды зерттеудің Ferreira and Otley, Armstrong құралдары мен тәсілдері, Scriven, Davidson. мета-бағалаулар әдістері құрады. Диссертация тиімділікті басқару мәселелерін терең зерттеуге бағытталған, сондықтан басты зерттеу стратегиясы ретінде сапалық әдістер таңдалды, сонымен қатар олар корреляциялық талдау, натуралды квазиэксперимент секілді сандық әдістермен толықтырылды.

Синтездеу, жалпылау, салыстыру, абстракциялау сияқты жалпы философиялық әдістермен қатар бұл зерттеуде деректерді талдаудың негізгі құралы ретінде эмпирикалық деректерді кодтауға негізделген тақырыптық талдау қолданылды. Мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізу үшін ЖАО Алматы және Алматы облысының мемлекеттік қызметшілерімен тереңдетілген жеке сұхбаттар жүргізілді, тиімділікті басқару саласындағы актілер мен әдістемелер талданды. Басқа маңызды дереккөздер мемлекеттік жоспарлау құжаттары, оның ішінде өңірлерді дамыту жоспарлары, олардың орындалуы туралы есептер, мемлекеттік органдар қызметінің тиімділігін бағалау нәтижелері бойынша жарияланымдар, аймақтық Тексеру комиссияларының сараптамалық-талдамалық және бағалау қызмет нәтижелері болып табылады.

**Зерттеудің ғылыми жаңалығы**. Төмендегі нәтижелер осы жұмыстың жаңалығын сипаттайды.

Негізгі теориялық нәтижелер:

- тиімділікті басқару саласындағы негізгі үрдістер анықталды;

- Қазақстан Республикасындағы жергілікті атқарушы органдардың әлеуетін шектейтін институционалдық және жүйелік негіздер анықталды;

- жергілікті мемлекеттік басқаруда жобалық басқару тәсілдерін енгізудегі тәуекелдер мен кедергілер зерттелді.

Негізгі практикалық нәтижелер:

- ЖАО тиімділігін басқару бойынша нұсқаулықтарды әзірлеу бойынша ұсыныстар берілді;

- жоспарлау жүйесін оңтайландыру, стратегиялық және бюджеттік жоспарлауды одан әрі синхрондау, жергілікті атқарушы органдардың дербестігін арттыру бойынша ұсыныстар айтылды;

- мемлекеттік қызметшілердің тиімділігін арттыру контекстінде ынталандыру шараларын жетілдіру жолдары әзірленді;

- қазақстандық контексте алғаш рет ЖАО бағдарламалары мен қызметінің тиімділігін бағалау практикасын талдау үшін мета-бағалаулар құрал қолданылды;

- әдістемені жаңарту және тиімділікті бағалаудың барлық түрлерін үйлестіру арқылы тиімділікті бағалау тәжірибесін түбегейлі қайта қарау ұсынылды.

**Қорғауға шығарылатын негізгі ғылыми ережелер.**

1. Мақсат қою, жергілікті атқарушы органдар қызметінің тиімділігін жоспарлау, мониторингілеу және бағалау тәжірибелерін талдау негізінде, жергілікті атқарушы органдардағы тиімділікті басқаруға әсер ететін контекстік, институционалдық және ұйымдастырушылық мәселелер кешені анықталды.

2. Мемлекеттік жоспарлау жүйесін оңтайландыру, ЖАО дербестігі мен нәтижеге бағдарлануын арттыру бойынша шаралар қабылдау ұсынылды;

3. Теңдестірілген көрсеткіштер жүйесінің логикасын қолдана отырып, тиімділікті басқару бойынша нұсқаулықты әзірлеу арқылы интеграцияланған тәсілді қолдану ұсынылады. Сонымен қатар, бағалаудың әдіснамалық жаңартылуын, кәсіби стандарттарды қабылдауды және Тексеру комиссиясының мандатын күшейтуді қамтитын бағалау тәжірибесін түбегейлі қайта қарау туралы мәселе көтерілуде;

Диссертациялық жұмыстың алынған нәтижелерінің теориялық және практикалық маңыздылығы ұйымдастырушылық және жеке аспектілерді ескеретін және заманауи менеджмент теорияларына негізделген Қазақстанның жергілікті атқарушы органдарындағы тиімділікті басқарудың жаңа тәсілдерін әзірлеуде.

Анықталған институционалдық және практикалық проблемалар негізінде әзірленген ұсынымдар жоспарлау, мониторинг және тиімділікті бағалау жүйесін жетілдіру арқылы Қазақстан Республикасының мемлекеттік басқаруын дамыту тұжырымдамасын одан әрі іске асыруға серпін бере алады.

Ұсынымдар сондай-ақ тиімділікті басқару бойынша бірыңғай нұсқаулықты қабылдау арқылы басқару тетіктерін түбегейлі қайта қараудың негізін қалауы мүмкін, ол мақсат қою, ынталандыру, дамыту бойынша нақты нұсқауларды қамтиды. Тағы бір әдістемелік ұсыныс бағалау әдістемелерін танылған бағалау стандарттарына сәйкес жаңарту болып табылады. Жобалық менеджментті реформалауға қатысты зерттеу нәтижелері ел аймақтарында ұқсас тәжірибелерді енгізуде де пайдалы болуы мүмкін. Бірлесіп әзірленген ұсынымдар ЖАО-да жоғары тиімділік мәдениетін қалыптастыруға ықпал етуі тиіс, осылайша мемлекеттік саясатты жақсырақ жүзеге асыруға ықпал етеді.

Жұмыстың теориялық және қолданбалы маңыздылығы бейімделген мета-бағалаулар құралды жасауда да жатыр, ол бағалау тәжірибесін талдау үшін елдік деңгейде немесе басқа контексттерде қолданылуы мүмкін.

**Зерттеу нәтижелерін сынақтан өткізу.**

Зерттеудің жекелеген нәтижелері халықаралық және қазақстандық ғылыми-практикалық конференцияларда баяндалды: "Жергілікті өзін-өзі басқару: жетістіктері, мәселелері және даму перспективалары" атты Халықаралық ғылыми-теориялық конференция (11-12 қараша, 2022 ж., Душанбе қ.), Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің Экономика институтының 70 жылдығына арналған "Әлемдік геосаяси дағдарыс жағдайындағы Қазақстанның экономикалық қайта құрылуы" атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференция, (25 қараша, 2022 ж., Алматы), "Жаңа Қазақстан: қазіргі заманның даму перспективалары мен сын-қатерлері" атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференция (13 желтоқсан, 2022 ж. Алматы).

**Жарияланымдар.**

Зерттеудің негізгі ғылыми нәтижелері ғылыми қызметтің негізгі нәтижелерін жариялауға ұсынылатын ғылыми жарияланымдар тізбесіне енгізілген ғылыми басылымдарда 3 мақала (жеке және бірлескен авторлық), Scopus деректер базасында кемінде 25 (жиырма бес) CiteScore процентиль көрсеткіші бар халықаралық рецензияланатын ғылыми журналда бірлескен авторлықта 1 мақала түрінде жарияланған.

**Зерттеудің құрылымы мен көлемі.**

Диссертация кіріспеден, үш тараудан, қорытындыдан және пайдаланылған әдебиеттер тізімінен тұрады. Жұмыстың толық көлемі 211 бет, жұмыста 46 кесте, 26 сурет және 6 қосымша бар. Дереккөздер тізімі 278 атаудан тұрады.